

*Р. В. Яковенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590*

*І. В. Педь,
д. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8234-4207*

*Л. М. Алексеєва,
заступник декана економічного факультету,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0003-0085-3970*

*І. В. Олійник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0003-3823-7532*

*О. О. Тертиця,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0003-3233-354X*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.2.58

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

R. Yakovenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Economics, Robert Elworthy Institute of Economics and Technology, Kropyvnytskyi
I. Ped',
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Marketing, Management and Economics, Robert Elworthy Institute of Economics and Technology, Kropyvnytskyi
L. Alekseeva,
Deputy Dean of the Faculty of Economics, Robert Elworthy Institute of Economics and Technology, Kropyvnytskyi
I. Oliinyk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Economics, Robert Elworthy Institute of Economics and Technology, Kropyvnytskyi
O. Tertitsia,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Economics, Robert Elworthy Institute of Economics and Technology, Kropyvnytskyi

THEORETICAL AND ECONOMIC BASIS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE TASKS OF ECONOMIC MANAGEMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

В умовах системної агресії російської федерації, яка набула відкритої форми з моменту захоплення Криму та початку бойових дій на території Донбасу, особливого значення набувають заходи в системі державного впливу на економічні процеси в розрізі захисту національних інтересів, недопущення подальшої втрати територій, відновлення територіальної цілісності.

У ході виконання роботи побудовано теоретико-економічне підґрунтя щодо реалізації завдань державної економічної політики України в умовах російської агресії, зокрема проаналізовано теоретико-економічні підходи А. Сміта, К. Маркса, Ф. Ліста та Дж.М. Кейнса. Наукова новизна запропонованого матеріалу полягає в тому, що до цього моменту були відсутні системні дослідження щодо можливості застосування результатів наукових досліджень учених, що ви-

значили рівень та якість сучасної економічної думки для протистояння України в боротьбі з Російською Федерацією.

Метою статті є різнобічний аналіз конкретних аспектів досліджень провідних економістів минулого з метою зміцнення сучасної України через механізм державної економічної політики та заходів у системі державного управління.

Проаналізовано такі аспекти фундаментальних наукових досліджень, що стосуються зовнішніх та внутрішніх економічних відносин: фінансово-економічні можливості країни в розрізі ведення системної агресії проти інших держав, особливості організації економічних відносин у тоталітарній державі, військово-економічний потенціал та особливості глобальних військових загроз у еволюційному контексті, роль освіти в сучасному суспільстві, вплив пропаганди на зміст та структуру потреб населення, специфіка формування та використання багатства держави, протиріччя між капіталом і працею, специфіка монополізації економіки через проведення земельної реформи, розвиток промислового потенціалу, протекціонізм та розвиток національних продуктивних сил, різні погляди на суспільний поділ праці, система експлуатації праці в умовах державного монополістичного капіталізму, національно-ментальні особливості мешканців певної країни, роль та значення макроекономічного аналізу.

In the conditions of systemic aggression of the Russian Federation, which has taken an open form since the capture of Crimea and the beginning of hostilities in Donbas, measures in the system of state influence on economic processes in terms of protection of national interests, prevention of further loss of territories, restoration of territorial integrity.

In the course of the work the theoretical and economic basis for the implementation of the tasks of state economic policy of Ukraine in the conditions of Russian aggression was built, in particular the theoretical and economic approaches of A. Smith, K. Marx, F. Liszt and J.M. Keynes. The scientific novelty of the proposed material is that until now there were no systematic studies on the possibility of applying the results of scientific research of scientists who determined the level and quality of modern economic thought for Ukraine's confrontation with the Russian Federation.

The aim of the article is a comprehensive analysis of specific aspects of research of leading economists of the past in order to strengthen modern Ukraine through the mechanism of state economic policy and measures in public administration.

The following aspects of basic research on foreign and domestic economic relations are analyzed: financial and economic capabilities of the country in terms of systemic aggression against other states, features of economic relations in a totalitarian state, military and economic potential and global military threats in the evolutionary context, the role of education in modern society, the impact of propaganda on the content and structure of the needs of the population, the specifics of the formation and use of state wealth, the contradiction between capital and labour, the specifics of monopolizing the economy through land reform, industrial development, protectionism and development of national productive forces, social division of labour, the system of labor exploitation in the conditions of state monopoly capitalism, national and mental characteristics of the inhabitants of a country, the role and importance of macroeconomic analysis.

Ключові слова: війна, регулювання економіки, капітал, дохід, заробітна плата, робоча сила.

Key words: war, regulation of economy, capital, income, wages, labour.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Справжнім глобальним викликом для сучасної України є російська збройна, інформаційна, політична та усі інші можливі форми агресії. Відтак надзвичайно важливими є розробка та конкретизація заходів державної та регіональної політики в умовах втрати певної частки власної території та системних зазіхань на українську незалежність; визначення

пріоритетних напрямів трансформації економічної системи та господарського механізму сучасної України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У ході виконання роботи побудовано теоретико-економічне підґрунтя щодо реалізації завдань державної економічної політики України в умовах російської агресії, зокрема проаналізовано теоретико-економічні підходи А. Сміта, К. Маркса, Ф. Ліста та Дж.М. Кейнса.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

До цього моменту були відсутні системні дослідження щодо можливості застосування результатів наукових досліджень учених, що визначили рівень та якість сучасної економічної думки для протистояння України в боротьбі з Російською Федерацією.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є різнобічний аналіз конкретних аспектів досліджень провідних економістів минулого з метою зміцнення сучасної України через механізм державної економічної політики та заходів у системі державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стосовно фінансово-економічних можливостей ведення системної агресії проти інших держав, А. Сміт писав таке. "Ніяку війну, пов'язану з великими витратами або таку, що відрізняється своєю тривалістю, не можна без незручностей вести за рахунок вивезення сирих продуктів" [1, с. 325]. Така ситуація характеризує стан зовнішньоекономічної діяльності та можливостей держави-агресора. Російська Федерація характеризується низькотехнологічним виробництвом, а головною статтею її доходів є експорт вуглеводнів, хоча це ніяким чином не відображається на геополітичних "апетитах" та бажаннях впливати на інші держави та їх суспільно-економічний уклад.

Зазначене твердження можна було б цілком справедливим за умов відносно справедливого розподілу національного доходу та адекватного ставлення керівництва держави до рівня життя власного населення. Однак, в умовах монополізації права на розпорядження державними ресурсами тоталітарним режимом, ця теоретична позиція не реалізується повною мірою, оскільки витрати на реалізацію агресивних дій можуть відбуватися за рахунок переважної більшості населення, зменшення витрат на соціальні потреби та утримання бюджетного сектору [13, с. 85].

Стосовно рівня промислового розвитку та його зв'язку з потенційними можливостями здійснення загарбницьких дій Смітом було зазначено таке. "Мабуть, товарами, що найбільш придатні для вивезення у віддалені країни з метою придбання там платні та провіанту для армії або ж з метою придбання певної частки грошей великої торговельної республіки для оплати цієї платні та провіанту, є більш тонкі дорогі вироби промисловості, які при невеликому обсязі мають високу вартість і тому можуть вивозитися на великі відстані з незначними витратами. Країна, промисловість якої має неабиякий річний надлишок таких виробів, як правило вивозяться до інших країн, може протягом багатьох років вести пов'язану з дуже великими витратами зовнішню війну, не вивозячи значних кількостей золота і срібла або навіть зовсім не маючи їх для вивезення" [1, с. 324]. При цьому першочерговим завданням уряду будь-якої країни має бути піднесення її економічної могутності, підвищення рівня платоспроможності населення, розвиток продуктивних сил і засобів виробництва, а не підміна всього цього історично-релігійним дис-

курсом, який може мати викривлений вигляд. Пізніше ці думки суттєво розвинув німецький економіст Фрідріх Ліст.

"Завдяки своїй промисловості багатий народ є для інших народів найбільш бажаним об'єктом нападу; і якщо тільки держава не застосує нові заходи для громадського захисту, природні звички народу зроблять його зовсім нездатним до власного захисту" — зазначено у найвідомішій праці А. Сміта [1, с. 505]. Відтак промисловість може бути не лише об'єктом заздощів та загарбницьких дій, а й джерелом його захисту через застосування найпотужніших технологій саме в процесі виробництва зброї та засобів захисту країни та території.

Стосовно військово-економічного потенціалу Сміт зробив висновок, адекватний своєму часові. "У стародавні часи народам багатим і цивілізованим було важко захищатися від народів бідних і варварських. У новий час бідним і варварським народам важко захищатися від народів багатих і цивілізованих" [1, с. 512]. Таке свідчення було зроблено на підставі аналізу колоніальної доби та епохи великих географічних відкриттів. Поява абсолютних видів зброї, зокрема атомної та ядерної, спричинила нові глобальні загрози, незалежно від бідності чи багатства країни. Крім того, система пропаганди, що існує в РФ системно тиражує думку про цивілізованість та багатство їх країни, порівняно з іншими. В якості антагоністів саме наводяться країни найпотужнішого економічного розвитку.

Джерелом сучасної конкурентоспроможності країни та її економічної потужності виступають не природні ресурси та обсяг захоплених земель, а людський капітал та багато нематеріальних чинників. Визначальним фактором формування, розвитку та відтворення людського капіталу виступає освіта, роль якої системно нехтується в системі олігархічної організації економічних відносин. Однак у РФ визначається домінування релігійного екскурсу над освітнім; і хоча свого часу роль освіти в релігійному секторі була однією з визначальних, про її значення в сучасному суспільстві доречно зазначив А. Сміт. "Установи для освіти осіб різного віку складаються головним чином з установ для релігійного навчання. Метою цього виду навчання є не стільки перетворення людей на хороших громадян у цьому світі, скільки підготовка їх до іншого і кращого світу в майбутньому житті" [1, с. 561]. Відтак має місце системна спроба заміни засобів задоволення матеріальних потреб засобами задоволення нематеріальних потреб (замість хлібу — віра).

Шкідливим фактором у системі заходів непрямого державного регулювання економіки є постійні спроби комерціалізації сфери освіти, це саме те, що характеризує сучасну Україну. З приводу цього Смітом було зазначено: "Під час учнівства вся праця учня належить його господареві" [1, с. 90]. "Зазвичай майстер отримує також певну суму за навчання ремеслу. Хто не може дати грошей, дає свій час, тобто зобов'язується працювати більшу кількість років, ніж зазвичай прийнято, — умова, хоча й не завжди вигідна майстру зважаючи на звичайні лінощі учнів, але завжди не вигідна учневі" [1, с. 90]. Такі підходи можна вважати відносно справедливими стосовно XVIII ст., але відносно нашого часу,

такий підхід є насправді варварським. Він застосовується для формування ілюзії стосовно шкідливої ролі освіти в сучасному світі та створення можливостей для маніпулювання освітніми бюджетами на різних рівнях.

Системне промивання мізків з метою переконання населення у мінімальному розмірі особистих потреб, здійснюється, у тому числі, й через зміну структури первинних потреб, з метою послаблення аналітичної складової особистого існування. Найпростішим прикладом такої державної економічної політики є позбавлення населення освіти або її примітивізація, та системне поширення в широких колах доступних шкідливих звичок. Смітом стосовно цього було зазначено таке: "пиво і ель у Великій Британії, наприклад, і вино навіть у виноробних країнах я називаю предметами розкоші. Людина будь-якого класу може, не викликаючи на себе докорів, цілком обходитися без вживання цих напоїв. Природа не робить їх необхідними для підтримки життя, а звичайніде не роблять непристойним життя без них" [1, с. 621].

Натомість поширення традиційної ідеології формує стереотип національної ідентичності не лише шляхом примітивізації національного образу, а й надаючи йому властивостей системного зловживання шкідливими звичками, перетворюючи другорядні напої, що виконують роль предметів розкоші в розвинутих країнах, на товар першої необхідності в слаборозвинутих країнах, системне вживання яких знищує людський організм.

Адам Сміт з приводу багатства держави зазначав таке. "Великі нації ніколи не бідніють через марнотратства і нерозсудливість приватних осіб, але вони нерідко бідніють у результаті марнотратства і нерозсудливість державної влади. Весь або майже весь державний дохід у більшості країн витрачається на утримання непродуктивних елементів" [1, с. 252]. До утримання непродуктивних елементів у нашому випадку слід віднести прошарки населення, що не здійснюють нагромадження валового продукту та нарощування доданої вартості країни, до якої вони належать, а дії яких спрямовані на погіршення економічного стану інших країн, зокрема тих — на які поширюється агресія. Також непродуктивними елементами в багатьох пострадянських країнах слід вважати надмірно роздутий чиновницький апарат, систему адміністрування і контролю, силові структури, що не виконують функцій, визначених нормативним полем, а діють на збереження існуючої адміністративно-кланової системи [13, с. 85].

Продовжуючи наведену думку, наголосимо на таких рядках класика. "Однак оскільки Англія ніколи не могла похвалитися вельми ощадливим урядом, то ощадливість ніколи не була чеснотою, що відрізняє її жителів. Тому вищим нахабством і самовпевненістю з боку королів і міністрів є наміри спостерігати за ощадливістю приватних осіб і обмежувати їх витрати за допомогою законів проти розкоші або заборони ввезення закордонних предметів розкоші. Вони самі завжди і без будь-яких винятків були найбільшими марнотратами в усьому суспільстві. Нехай вони спостерігають за власними витратами і дозволять приватним особам піклуватися про свої. Якщо їх власне марнотратство не розорє державу, відсутність ощадливості у їх підданих вже в усякому разі не призведе до цього" [1, с. 255]. Можна зазначити, що такі підходи домінують не лише в системі

державного управління РФ, а й у багатьох інших країнах колишнього СРСР, які характеризуються олігархічним економічним укладом.

"У тих країнах з поганим управлінням, де існує щонайменше підозра щодо наявності багатьох непотрібних витрат і вельми неправильного витрачання державних доходів, закони, що захищають останні, мало поважаються" [1, с. 641], — було зазначено Смітом. Хоча він же зазначав, що "немає такої безглуздості ... що не захищалася б будь-коли тим чи іншим філософом" [1, с. 625].

Стосовно патологічної жаги до нагромадження матеріальних цінностей та головної мети потрапляння до системи державного управління, Сміт зазначав таке: "Найпершим завданням кожного нового царювання було зазвичай заволодіти скарбами попереднього короля; це було головним засобом зміцнити успадкування. Добродії культурних і торгових країн не відчувають такої потреби збирати скарби, тому що вони, за загальним правилом, можуть отримати від своїх підданих надзвичайну допомогу в надзвичайних обставинах" [1, с. 326]. У системі державної економічної, зокрема бюджетної політики України, ми можемо це спостерігати в системних підвищеннях витрат на утримання центральних органів влади, при скороченні витрат, зокрема на армію.

В Україні тривають спроби реалізації земельної реформи, яка має своєю метою монополізацію окремих галузей, контроль за переробкою та реалізацією певних видів рослинництва чи тваринництва, або контроль за доступом постачальників до певних регіональних ринків. Нагадаємо, яким чином такі реформи мали місце у Великій Британії за часів А. Сміта. "У XVIII ст. в Англії завершується аграрний переворот, у результаті якого земля концентрується в руках великих земельних власників і буржуазії, а численне селянство розоряється, відділяється від землі і перетворюється на пролетаріат. Новим у цьому процесі стало використання лендлордами сили державного закону для захоплення общинних земель. За 40 років (1761—1801 рр.) було огорожене в 10 разів більше общинних полів і пасовищ, ніж у попередні 60 років (1700—1760 рр.)" [1, с. 5] — зазначає А. Сміт. "У результаті до середини XVIII ст. в Англії общинне землеволодіння і дрібна селянська власність були знищені й замінені великими капіталістичними фермами. Сільськогосподарські робітники, капіталісти-фермери, лендлорди — такою є нова класова структура англійського села. Створений у сільському господарстві надлишок вільних робочих рук разом з розореними ремісниками був джерелом формування промислового пролетаріату міст" [1, с. 5]. Відтак реалізація земельної реформи може мати своїм наслідком не лише посилення економічної влади в окремих галузях економіки, а й деформацію соціальної структури суспільства, остаточне відчуження селян від результатів своєї діяльності й формування соціальної напруги та революційної ситуації.

Необхідність наявності в структурі сільського господарства дрібних товаровиробників також була озвучена Смітом за результатами особистих спостережень. Зокрема, він писав, що "...дрібний власник, який знає кожен клаптик своєї маленької ділянки і ставить до

неї з усією прихильністю ... яка йому приносить задоволення не лише від її обробки, а й від прикрашання, за загальним правилом, є найбільш працюючим, найбільш кмітливим і досягає найкращих результатів у порівнянні з усіма іншими, хто працює над поліпшенням землі" [1, с. 306]. Це положення було неодноразово підтверджено різноманітними мікроекономічними концепціями та теоріями продовольчої безпеки держави.

"У країні, що досягла вищих меж багатства, де до всіх галузей промисловості та торгівлі вкладений максимальний капітал, який тільки може бути використаний в них, звичайна норма чистого прибутку буде дуже низькою, і відповідно до цього звичайна ринкова норма відсотка, яка може бути виплачена з неї, буде настільки незначною, що тільки найбагатші люди зможуть жити на відсотки зі своїх грошей" [1, с. 86], — писав Сміт. Протиріччя між капіталом і працею, як факторами виробництва в розвинутих державах, що прагнуть до постіндустріальної економіки або вже знаходяться в ній, поступово згладжуються ліквідуючи принцип економічної експлуатації.

Продовжуючи наведену думку, Смітом було зазначено так: "У тому первісному стані суспільства, який передусє присвоєнню землі в приватну власність і накопиченню капіталу, весь продукт праці належить працівникові. Йому не доводиться ділитися ані з землевласником, ані з господарем. Якби такий стан зберігся, заробітна плата за працю зростала б разом зі збільшенням продуктивної сили праці, яку породжує поділ праці. Всі предмети поступово ставали б більш дешевими. На їх виробництво потрібна була б дедалі менша кількість праці, і оскільки товари, на виробництво яких витрачено однакову кількість праці, за такого стану речей, природно, обмінювалися б один на одного, то їх так само можна було б купувати на продукт меншої праці" [1, с. 63]. Ті ж країни, уряд яких спрямовує свою діяльність на монополізацію економіки (властивість сімейно-олігархічного укладу) та побудову класового суспільства, навпаки посилюють систему експлуатації населення, яке не має спроможності до придбання ними засобів виробництва через постійне погіршення рівня життя. Також існуючий порядок організації економічних відносин у державі спрямований на гальмування науково-технічного прогресу, позбавлення перспектив еволюційного поступу держави.

Визначаючи загрозу монополізації економіки та її наслідки, Сміт писав, що: "Монополісти, підтримуючи постійний брак продуктів на ринку і навмисне не задовольняючи повністю дійсний попит, продають свої товари набагато дорожче природної ціни і піднімають свої доходи — чи вони мають вигляд заробітної плати, чи прибутку — значно вище їх природної норми" [1, с. 60]. Характерною рисою економіки як РФ, так і України є формування замкненої системи олігархічного панування та управлінсько-адміністративної легалізації та фіксації існуючих організаційно-економічних традицій.

Також Смітом було зазначено, що: "представники одного і того ж виду торгівлі або ремесла рідко збираються разом навіть для розваг і веселощів без того, щоб їх розмова не закінчилася змовою проти публіки або будь-якою угодою про підвищення цін" [1, с. 109]. Це зайвий раз засвідчує той факт, що монополія є вищою

формою конкуренції, а монополізація — природним економічним явищем, обмежувати яке покликана держава навіть в умовах максимально лібералізованої економіки.

Стосовно ролі торгівлі у нагромадженні багатства націй, Смітом було зазначено, що: "зазвичай для ведення будь-якої торгівлі потрібен більший капітал у великому місті, ніж у селі. Великі капітали, вкладені в усі галузі торгівлі, і велике число конкурентів зазвичай зменшують норму прибутку в місті нижче того рівня, який тримається в селі. Але заробітна плата у великому місті зазвичай вище, ніж в селі. У розвинутому місті особи, що володіють великими вільними капіталами, часто не можуть отримати потрібну їм кількість робочих і тому перехоплюють їх один в одного, щоб дістати їх якомога більшу кількість, а це підвищує заробітну плату і скорочує прибуток на капітал. У віддалених частинах країни часто не вистачає вільного капіталу, щоб зайняти всіх робочих, які конкурують один з одним в пошуках місця, а це знижує заробітну плату і підвищує прибуток на капітал" [1, с. 81]. Але водночас, Сміт констатував, що: "Мені жодного разу не доводилося чути, щоб багато хорошого було зроблено тими, хто робили вигляд, що вони торгують заради блага суспільства" [1, с. 332]. Саме цей вислів стосується зовнішньоекономічної політики України, що стосувалася вивозу масок та антисептиків з України за кордон напередодні пандемії COVID-19.

Протистояння, виживання та перемога у війні є можливими лише з урахуванням найважливіших положень, які лежать в основі розвитку будь-якої нації та спрямовуються на випередження та унеможливлення дій агресора. Одним з вчених, який виклав такі положення у своїй праці "Національна система політичної економії, міжнародної торгівлі, торговельна політика і німецький митний союз" (1841) був Фрідріх Ліст.

Ф. Ліст розробив власну систему методології економічної думки, в основу якої поклав історичний метод дослідження, заснований на вивченні економічних явищ та процесів у історичному контексті: залученні до аналізу правових, культурних, морально-етичних чинників, особливостей природного середовища, ментальності народів тощо.

Застосування історичного методу для сьогодення України є дуже важливим, оскільки саме історія відіграє одну з визначальних ролей в агресії Московії (Росії — лише з подачі та з часів Петра I). Імперська військова квазідержавна системно здійснює спроби перекручування історії та впливу на свідомість незалежних країн, у тому числі й України, тому що у її сьогоденньому вигляді вона є виключно наслідком, а не причиною існування Київської Русі.

Дуже велику роль Ліст приділяв національно-ментальним факторам у процесі системного аналізу. Основою побудови "рускага міра" є начебто єдиний ментальний комплекс жителів Московії та України. Відтак визначальною передумовою української національної ідеї та стратегії перемоги має бути пошук відмінностей від сучасної Росії — лише таким шляхом ми можемо припинити системні культурні, історичні та економічні зазіхання на нашу державу з боку агресора. При цьому недостатньо визначати якісні переваги — треба їх максимізувати, формуючи потужне інституціональне середо-

вище та економічно спроможне громадянське суспільство.

Нагадаємо, що вихідною у теоретичній побудові Ліста була ідея перетворення Німеччини на індустріально розвинену державу, здатну до зовнішньоекономічної експансії [3, с. 28]. "Національна система політичної економії..." була присвячена обґрунтуванню нагальної потреби у захисті "надзвичайних інтересів" Німеччини та інших континентальних держав з метою подолання "острівного панування Англії". Відтак, на думку багатьох дослідників, на протигагу класикам, Ф. Ліст розробив не просто "національну", а "геополітичну економію", покликану сприяти вирішенню спільних для континентальних країн проблем.

Проблема, що, вочевидь, виникла у своєму розквіті віднедавна, стоїть не лише перед нашою державою, а й перед іншими країнами-членами колишнього СРСР. Саме це визначає геополітичні пріоритети процесів, що відбуваються на сході України сьогодні, і від результатів яких залежатиме подальша "розстановка фігур" на "великій шаховій дошці" за визначенням З. Бжезинського [9].

Попри війну, сьогодні Україна належить до числа одного з лідерів з експорту сільськогосподарської продукції, проте це свідчить про недостатній рівень реалізації промислового потенціалу, що відбувається внаслідок тривалого стимулювання імпорту та неадекватну зовнішньоекономічну політику, зокрема обмеженість захисту внутрішнього ринку та "промислового виховання нації" за визначенням Ф. Ліста [9].

На відміну від класиків, протекціонізм Ф. Ліст трактував не як перешкоду, а як "найпотужнішу рушійну силу кінцевого об'єднання народів і, як наслідок, справжньої свободи торгівлі". У зв'язку з цим вчений виступав за виважений протекціонізм, який "відповідає своєму рівню промислового виховання", оскільки "будь-які надмірності протекціонізму шкідливі, тому що нації можуть прийти до вдосконалення мануфактур лише поступово" [2].

Відтак першочерговим завданням зміцнення економіки та держави взагалі має стати політика реального імпортозаміщення, формування власної промисловості, перехід на наступний індустріальний рівень розвитку цивілізації. При цьому економіка має бути багатоукладною, і враховувати абсолютно реальні загрози з боку найнебезпечнішого сусіда.

Для держав, які перебувають на IV (аграрно-мануфактурній) стадії, украй важливим є протекціонізм, спрямований на захист молоді і ще не зміцнілої національної промисловості. На думку вченого, саме за допомогою протекціонізму держава здійснює "індустріальне виховання нації" на шляху переходу до вищої стадії економічного розвитку. "Протекціонізм — зазначав Ф. Ліст, — не збільшує безпосередньо кількість матеріальних благ, а значить і капіталу, але розвиває і зміцнює продуктивні сили, які створюють цей капітал" [2].

Будь-які досягнення національно-економічного розвитку варті бути збережені та примножені. Саме тому, велике значення має здатність держави до захисту своїх інтересів та пріоритетів. Фрідріх Ліст писав: "...державні доходи та могутність держави надають нації кошти для

розширення торгових відносин з усіма частинами світу та до заснування колоній, воно розвиває мореплавання та військовий флот" [2]. Роль держави у використанні військового потенціалу є беззаперечною.

Альтернативний погляд Ліста на перший суспільний поділ праці полягає у відокремленні захисників громади (дружини, армії, міліції) від усіх інших громадян. Відтак, історично важливу роль відіграє захист території та населення країни від зовнішніх загроз.

Також він зазначав, що підготовка якісних військових матросів суттєво відрізняється від підготовки солдат, і вимагає наявності розвинутого флоту, великого обсягу риболовних промислів, розвинутого міжнародного мореплавання, і є неможливим у виключно землеробській країні [3, с. 30].

В умовах захисту Україною своїх політичних, економічних та інформаційних кордонів від російської агресії, принципове значення має не лише стан збройних сил, а й система організації економічних відносин всередині держави. Саме це вимагає розгляду позицій марксової теорії у новому розрізі з урахуванням наведених чинників.

Різниця між грошима за простого товарного виробництва та грошима за умов капіталістичного виробництва полягає в тім, підкреслює Маркс, що за капіталізму гроші, виконуючи функцію посередника в процесі еквівалентного обміну і перебуваючи в процесі обігу, самозростають: причиною зростання грошей в обігу є, за Марксом, особливі виробничі відносини, побудовані на експлуатації [4, с. 14]. Частку товару, створеного найманим працівником, капіталіст привласнює собі, перетворюючи його на особистий прибуток, що робить цю систему несправедливою априорі.

Втім, капіталістичний уклад існує у двох формах: вільної (досконалої) конкуренції та державного монополістичного капіталізму. Економічна система визначального світового агресора та провокатора виходить навіть за межі монополістичного капіталізму і являє собою систему олігархічного поневолення: незважаючи на декларування економічної свободи та вільної конкуренції така система підпорядковує собі всі національні багатства, перетворюючи населення на "кормову базу" існуючого режиму [8, с. 458]. Відтак відбувається не лише експлуатація найманих працівників, а й надмірне збагачення правлячого класу за рахунок концентрації усього виробництва в руках певної групи осіб та закладання в ціну товарів і послуг корупційних доходів, що створюються за рахунок маніпулювання бюджетом та системою державного управління (в тому числі силовими структурами та судами) [12].

Тривалий час така система існувала і в Україні; зберігає вона її певні риси й до сьогодні. Однією з причин агресії фашистського устрою проти України стало прагнення збереження такої системи в нашій державі, оскільки деолігархізація економіки могла б продемонструвати реальні можливості поліпшення економіки, її цивілізаційний поступ та модернізацію суспільства на базі загальнолюдських цінностей.

Виникнення капіталізму знаменується якісним розширенням кола товарів. На ринку пропонується новий товар — робоча сила, власники якого змушені обмінювати його на засоби існування. Ці власники є особли-

вою категорією людей, позбавлених засобів виробництва, але вільних розпоряджатися собою. Путінська система організації суспільних відносин робить неможливим існування людей, вільних розпоряджатися собою через постійний контроль за населенням з боку силових структур і постійну пропаганду власного значення та закликів до війни. Основою такої системи є обмеження рівня освіченості населення та деіндивідуалізація суспільства, створення в межах держави "єдиного ментального колгоспу" [11].

Як і будь-який товар, робоча сила має вартість і споживну вартість. Перша — це сума всіх вартостей, які має спожити найманий робітник, щоб підтримувати своє життя та забезпечити відтворення робочої сили. А споживна вартість (його корисність для капіталіста) полягає в тім, що найманий робітник постійно створює додаткову вартість, забезпечуючи "самозростання" грошей. Відтак для такої системи потрібен лише працездатний робітник, який буде працювати за продукти харчування та створювати капітал правлячої "еліти". Якість робочої сили при цьому принципового значення не має, оскільки споживачем виробленої продукції буде сам працівник, а за кордоном така продукція нікому не потрібна. При цьому працівникові доведеться сплачувати за створений ним товар більше, ніж він нагромадив капіталу своїм власникам. Людина, що втрачає працездатність немає ніякої цінності, оскільки потребує додаткових бюджетних витрат, що призводить до абсолютного знецінення людського життя.

Маркс підкреслює нерівноправність на ринку власників товару "робоча сила" і власників капіталу, які можуть диктувати свої умови, оскільки найманий робітник, позбавлений власності, а отже, і засобів існування, не може тривалий час чекати чогось ліпшого. Протиставивши працю капіталу, Маркс робить висновок, що лише частину робочого часу найманий робітник витрачає на відтворення власної вартості, решта йде на відновлення вартості засобів виробництва, що належать капіталісту, та на створення додаткової вартості, яка також привласнюється капіталістом.

В умовах посилення санкцій, зростання тиску світової спільноти на державу-світового лідера у сферах хамства і брехні, падіння світових цін на нафту та девальвацію рубля, відтворення навіть робочої сили стає дедалі проблемнішим для мешканців Російської Федерації. Проте це не призводить до посилення незадоволення станом свого добробуту та життя, а навпаки — посилює довіру до єдиного вождя та комплекс "повноцінності".

Одними з визначальних заходів щодо формування національної безпеки України на сучасному етапі є руйнування путінської моделі економіки, яка дає можливість сприймати Україну як "блудного сина" олігархічної системи. Це може стати можливим лише завдяки приділенню реальної уваги до проблем освіти, сприяння розвитку національно-ментальних переваг мешканців України, подоланню корупції в системі державних закупівель та бюджетування, формуванню реального ринку робочої сили та мінімізації експлуатації найманої робочої сили [4, с. 15].

Принципове значення при цьому відіграє інформатизація населення, зокрема поширення Інтернету та альтер-

нативних джерел інформації. Наслідком цього має стати інтелектуалізація виробництва, перетворення інтелектуального капіталу на визначальний економічний ресурс, який не зможе привласнюватись капіталістом, а буде знаходитись у власності інтелектуального працівника, що унеможливить експлуатацію, створить умови для посилення вітчизняної економіки, створення надсучасної зброї та захисту національних кордонів від зазіхань агресора. І, найголовніше, це визначить принципові відмінності між нашими економічними системами, позбавивши ворога підстав вважати Україну сферою свого впливу.

Історичними передумовами генезису кейнсіанства в економічній теорії першої третини ХХ ст. став комплекс взаємопов'язаних економічних, політичних та теоретико-гносеологічних чинників, які стали поворотними у розвитку капіталістичної системи господарювання та світової економіки. Найголовнішими з них були такі. Політичним прологом до подальшої ланцюгової реакції економічних та політичних потрясінь та катаклізмів початку ХХ ст. стала Перша Світова війна. Руйнування господарських механізмів мирної доби значною мірою обумовило глибинні суперечності подальшого економічного розвитку, зокрема, входження в смугу кризового розвитку, яка розпочалась післявоєнним розпадом валютної системи, кризою 1920—1921 років. Світова війна стала також могутнім фактором нарощування політичної нестабільності, загострення питання про майбутні перспективи капіталізму як суспільної системи [6, с. 148].

В умовах фактичного розв'язання Російською Федерацією Третьої світової війни, що почалась з анексії Криму та розгортання бойових дій на Донбасі, особливої актуальності набуде вчення Кейнса для залишків сучасної Росії, яка, поза всіма сумнівами, зазнає поразки у військовому сенсі, так само як вже зараз зазнає поразки у сенсі економічному. І причина тут полягає не лише у бездарній та безграмотній політиці, відсутності розуміння базових економічних принципів, а й у свідомому гальмуванні науково-технічного прогресу, заганнянню населення до мороку безграмотності та колективної несвідомості [5, с. 50].

Особливе значення для України сьогодні посідає роль макроекономічного аналізу Кейнса, застосування методу агрегування, вивчення проблем загальної макроекономічного рівноваги в умовах неповної зайнятості.

Звісно, і класики, і неокласики мали свої уявлення про макрофункціонування ринкового господарства. При цьому вивчення макроекономічних здійснювалося нібито "між іншим", без виділення цих питань у самостійний об'єкт розгляду. Втім, саме методи агрегування вимагають принципових підходів до аналізу сучасної економіки України в умовах ведення бойових дій та розробки нової методології сучасного статистичного обліку національного виробництва. Зокрема, в обчисленні системи національних рахунків в умовах змін обсягів підконтрольної території (частина її може підпадати під ворожий контроль, а потім може бути відвоєвана), в умовах зміни чисельності населення (частка цивільних та військових може потрапляти у полон, вивозитись за кордон, а потім повертатись), та нерозумінні, що робити з "сірими зонами" конфлікту та як ставитись до Криму.

Кейнс наголошував на визначальній ролі попиту та її примату над пропозицією в аналізі, визначаючи головною економічною проблемою кризи перевиробництва. В Україні на сьогодні склалась діаметрально протилежна ситуація: катастрофічно скорочується сукупний попит через штучне, нічим не обгрунтоване обмеження рівня доходів населення і, як наслідок, скорочення рівня його купівельної спроможності [10]. Це відбувається, зокрема, через підвищення цін на комунальні послуги та перерозподіл доходів населення на користь олігархів, які є співвласниками абсолютної більшості підприємств комунальних послуг в Україні. Цікавим є те, що багато з цих олігархів прямо чи опосередковано фінансують північного агресора, отже, складається враження, що населення України через ціни на комунальні послуги примушують фінансувати системні атаки на незалежність української держави.

Цілком зрозуміло, що до скорочення темпів інфляції такі дії (скорочення доходів населення) не призводять, і навіть навпаки. Відтак ключове питання теорії Кейнса — стимулювання попиту — ігнорується і здійснюється усе протилежне.

Теорію Кейнса можна назвати "кризовою", оскільки, по суті, він розглядає економіку в стані депресії. За його теорією, держава має активно втручатися в економіку внаслідок відсутності у вільного ринку механізмів, які по-справжньому забезпечували б вихід економіки з кризи. Використання ідей Кейнса є цілком необхідним, оскільки світова історія не знає жодного прикладу, коли б управління економікою в умовах ведення війни здійснювалось за принципами класичної школи економічної думки чи неолібералізму [10]. Але відбувається своєрідне тлумачення принципів Кейнса: посилення податкового тягаря, тиску на підприємницький сектор. Така політика призводить до скорочення не лише сукупного попиту, а й сукупної пропозиції, на ролі якої напоягала неоліберальна економічна теорія ХХ ст. Отже, на який теоретико-методологічний фундамент спирається економічна політика сучасної України абсолютно не зрозуміло.

У своїй праці "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" (1936), одним із 8 основних стимулів до створення заощаджень Кейнс називав: "забезпечити заощадження, оскільки вже тепер можна передбачити, що майбутнє співвідношення між доходами окремої людини чи її сім'ї та її (їх) потребами, буде відрізнятись від відношення, що склалось у цей час" [7, с. 221]. Натомість передумов для створення заощаджень сучасні мешканці України не мають, навпаки відбувається проїдання заощаджень створених у попередні роки, оскільки українська Армія фінансувалась, на початку агресії, фактично, населенням та волонтерами.

Кейнс, критикуючи класичну школу, зазначав, що суб'єктами заощаджень та інвестицій виступають різні гравці, і створення заощаджень абсолютно не гарантує збільшення обсягу інвестицій. Так, заощадження, які мають можливість створювати лише особи наближені до бюджетного розподілу, не перетворюються на інвестиції в розвиток національної економіки, а виводяться до офшорів, або "тікають" з країни у вигляді капіталовкладень у закордонні банки [5, с. 52].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Усі перераховані положення вимагають ретельного перегляду принципів та механізму державного втручання в сучасну українську економіку, врахування їх у стратегії й тактиці державного управління.

Подальші дослідження у цій площині дозволять деталізувати конкретні заходи впливу держави на систему внутрішніх та зовнішніх економічних відносин. Фундаментальною передумовою реалізації грамотної та виваженої державної економічної політики, особливо за умов наявності явних чи прихованих зовнішніх загроз, є приділення уваги вивченню економічної думки та її адаптація до умов та закономірностей сьогодення.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (Вступит. статья и коммент. канд. экон. наук Афанасьева В. С.). Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.
2. Лист Ф. Национальная система политической экономии. URL: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article>. (дата звернення: 18.11.2010).
3. Яковенко Р.В., Головатий А.О. Значення наукової спадщини Ф. Ліста для сьогодення України. Бъдещето въпроси от света на науката — 2015: Материали за 11-а Международна научна практична конференция. (София, Болгария, 17—22 грудня 2015 р.). София: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2015. Т. 4: Икономики. Държавна администрация. С. 28—30.
4. Яковенко Р.В., Головатий А.О. Роль теорії К. Маркса у формуванні системи національної безпеки України. Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci — 2016: Materialy XII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. 07—15 січня 2016 р., м. Перемишль, Польща. Przemysl: Nauka i stadia, 2016. Vol. 3: Ekonomiczne nauki. Prawo. Politologija. Filozofia. С. 14—15.
5. Яковенко Р.В., Головатий А.О. Використання досягнень Дж.М. Кейнса для зміцнення сучасної України. Настоящи изследвания и развитие — 2016: Материали за 12-а Международна научна практична конференция. (София, Болгария, 15—22 січня 2016 р.). София: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2016. Том 3: Икономики. Държавна администрация. С. 50—52.
6. Юхименко П.І. Історія новітніх економічних вчень (від Кейнса до наших днів). Біла Церква: 2005. 306 с.
7. Історія економічних учень: підруч.: у 2 ч. / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2006. Ч. 2. 575 с.
8. Яковенко Р.В. Військова агресія як інструмент протистояння цивілізаційним змінам. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки: Материали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 18—19 травня 2017 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С. 458—459.
9. Яковенко Р. Менеджмент сьогодення України та наукова спадщина Фрідріха Ліста. BALTIKA-press: веб-сайт. URL: <https://www.balpress.info/?p=12859> (дата звернення: 27.11.2021).
10. Яковенко Р. Менеджмент зміцнення сучасної України з використанням досягнень Дж.М. Кейнса. Нова Січ: веб-сайт. URL: <https://www.novasich.top/?p=13948> (дата звернення: 27.11.2021).

11. Яковенко Р. Положення теорії Карла Маркса у системі управління національною безпекою України. Тусовка: вебсайт. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2021/11/12/polozhennja-teorii-karla-marкса-u-sistemi-upravlinnja-natsionalnoju-bezpekoju-ukraini> (дата звернення: 12.11.2021).

12. Яковенко Р. Військова агресія як інструмент управління внутрішнім регресом. Тусовка: вебсайт. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2021/11/11/viiskova-agresija-jak-instrument-upravlinnja-vnutrishnim-regresom> (дата звернення: 12.11.2021).

13. Яковенко Р. Використання положень економічної теорії Адама Сміта при протистоянні російській агресії. Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 23 жовтня 2020 р.]. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2020. С. 85—86.

References:

1. Smit, A. (1962), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of nations], Socjkgiz, Moscow, USSR.

2. List, F. (1841), "National system of political economy", [Online], available at: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article> (Accessed 18 November 2021).

3. Yakovenko, R.V. and Holovatyj, A.O. (2015), "The value of F. Liszt's scientific heritage for the present of Ukraine", *Materialy 11-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Majbutni pytannia zi svitu nauky — 2015* [Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference. Future questions from the world of science — 2015], "Bjal GRAD-BG" OOD, Sofia, Bulgaria, pp. 28—30.

4. Yakovenko, R.V. and Holovatyj, A.O. (2016), "The role of Karl Marx's theory in the formation of the national security system of Ukraine", *Materialy 12-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kliuchovi aspekty naukovoi diial'nosti — 2016* [Proceedings of the 12th International Scientific and Practical Conference. Key aspects of scientific activity — 2016], Nauka i stadia, Przemysl, Poland, pp. 14—15.

5. Yakovenko, R.V. and Holovatyj, A.O. (2016), "Using the achievements of J.M. Keynes to strengthen modern Ukraine", *Materialy 12-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Nastoiaschye yslodovanyia y razvytye — 2016* [Proceedings of the 12th International Scientific and Practical Conference. Real research and development — 2016], "Bjal GRAD-BG" OOD, Sofia, Bulgaria, pp. 50—52.

6. Yukhymenko, P.I. (2005), *Istoriia novitnikh ekonomichnykh vchen' (vid Kejnса do nashykh dniv)* [History of the latest economic doctrines (from Keynes to the present day)], Bila Tserkva, Ukraine.

7. Bazylevych, V.D. (2006), *Istoriia ekonomichnykh uchen'* [History of economic studies], Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Yakovenko, R.V. (2017), "Military aggression as an instrument of resistance to civilizational change", *Materialy 4-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Problemy formuvannia ta rozvytku innovatsijnoi infrastruktury: vyklyky postindustrial'noi ekonomiky* [Proce-

edings of the 4th International Scientific and Practical Conference. Problems of formation and development of innovation infrastructure: challenges of post-industrial economy], *L'vivs'ka politekhnika*, L'viv, Ukraine, pp. 458—459.

9. Yakovenko, R.V. (2021), "Management of the present day of Ukraine and the scientific heritage of Friedrich Liszt", [Online], available at: <https://www.balpress.info/?p=12859> (Accessed 27 November 2021).

10. Yakovenko, R.V. (2021), "Management of strengthening modern Ukraine using the achievements of J.M. Keynes", [Online], available at: <https://www.novasich.top/?p=13948> (Accessed 27 November 2021).

11. Yakovenko, R.V. (2021), "Provisions of Karl Marx's theory in the national security management system of Ukraine", [Online], available at: <https://tusovka.kr.ua/news/2021/11/12/polozhennja-teorii-karla-marкса-u-sistemi-upravlinnja-natsionalnoju-bezpekoju-ukraini> (Accessed 11 December 2021).

12. Yakovenko, R.V. (2021), "Military aggression as a tool for managing internal regress", [Online], available at: <https://tusovka.kr.ua/news/2021/11/11/viiskova-agresija-jak-instrument-upravlinnja-vnutrishnim-regresom> (Accessed 12 December 2021).

13. Yakovenko, R.V. (2020), "Using the provisions of Adam Smith's economic theory in resisting Russian aggression", *Materialy 8-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Perspektyvy rozvytku osvity, nauky i biznesu v hlobal'nomu seredovyschi* [Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference. Prospects for the development of education, science and business in a global environment], *Zakhidnoukrains'kyj natsional'nyj universytet, Ternopil'*, Ukraine, pp. 85—86. *Стаття надійшла до редакції 12.01.2022 р.*

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73